

olla enemmän kirjailija kuin tiedettä yksinker-
taistava tutkija. Esseen kieli on tärkeä osa ko-
konaisuutta. Tieteellisessä artikkelissa pitää ai-
na olla jokin tulos. Esseen voi kirjoittaa vain
pelkästä kirjoittamisen ilosta.

Suomessa luonnontieteellinen esseistiikka
elelee vielä 1100-luvun loppua, ei siis täydelli-
sessä pimeydessä mutta ei kuitenkaan vielä
edes keskiäikaiseen kukoistukseensa puhjen-
neena. Esimerkiksi anglosaksisessa maailmas-
sa tilanne on toinen. Siellä edesmenneen Step-
hen Jay Gouldin kaltaiset kirjoittajat komeile-
vat myyntitilastojen kärjessä. Kun Suomessa
esseisti kiikuttaa uusimman käsikirjoituksensa
kustannustoimittajalle, tämän kasvoilta voi lue-
kea happovaivojen aiheuttaman kärsimyksen,
mutta ainakin joissakin kulttuuriympäristöis-
sä tiede-esseeit voivat siis olla jopa kaupallinen
menestys.

Suuri kysymys tietenkin on: kuka lukee tie-
de-esseitä? Kenelle ne on tarkoitettu?

Tanskassa asuessani törmäsin käsitteeseen
"pæn lektor fra Gentofte". Gentofte on vauras
kunta Kööpenhaminan pohjoispuolella, ja hel-
sinkiläisittäin termi kuuluisi "rusettikaulainen
lehtori Kauniaisista". Tarkoitin tällä sitä, että
esseisiin liittyy vääjäämättä tietty elitismi, että
ne kuuluvat samaan ekvivalenssiluokkaan
kuin YLE1:n puheohjelmat. Tämä tosiseikka
meidän on vain hyväksyttävä.

Entä miten luonnontieteellinen essee eroaa
muista esseistä? Novellin ja tutkimusartikke-
lin jatkumoahan voisi soveltaa periaatteessa
mihin tahansa esseistiikkaan, joskin humanis-
tisessa tutkimusartikkelissa kirjoittajan per-
soonallisuus lyö paljon voimakkaammin lävitse,
eikä tarkoituksena edes välttämättä ole pii-
lottaa kirjoittajaa tekstin taakse.

Selvää lienee, että yhteiskunnallisissa ja poliittisissa esseissä kirjoittaja liikkuu subjektiivis-
sine mielipiteineen lähellä jatkumon novelli-
päättä, sepitteiden ja kuvitelmien maailmassa.
Ajankohtaisuuden vaatimus pakottaa kirjoit-
tustyyliin helposti lehtiartikkelin kaltaiseksi. Se
puolestaan on taitolaji, jonka tarkkaa paikkaa
määrittelemälläni jatkumolla on vaikea osoit-
taa. Tähän kategoriaan kuuluvat esseeit ovat
usein päiväkirjamaisia. Ne on ankkuroitu to-
dellisuuteen viittauksilla vaaleihin, sotiin ja
luonnonmullistuksiin. Tässä suhteessa ne otta-
vat askeleita tutkimusartikkelin suuntaan. Ky-
seessä on eräänlainen pyrkimys esitettyjen aja-
tusten legitimisointiin. Jos sanon että "ajattelin
näin Louvren edessä", se tuntuu jalostavan
ajatusteni substanssia enemmän kuin jos kir-

joittaisin, että "ajattelin näin Vermon raveis-
sa". Viittaamalla ihmiskunnan yhteiseksi
omaisuudeksi koettuun Louvreen, Pantheo-
niin tai Taj Mahaliin esseisti haluaa imaista lu-
kijan kokemusmaailmaansa niin että heistä tu-
lee kuin kaksi tuntematonta, jotka äkkiä huo-
maavat omaavansa yhteisiä, varakkaita suku-
laisia. Mutta globaalissa maailmassamme mon-
et näistä geografisista ikoneista ovat kulu-
neet jo niin loppuun, että vain hupsu viitsii
enää kirjoituksissaan mahtaila Venetsialla.
Luopumalla yhteisistä merkkipaaluista annea-
taan tuolloin samalla enemmän periksi fiktiolle,
ja mieleen tulevat M. F. K. Fisherin ja Jan
Morrisin kaltaiset arkipäiväisen eksotiikan loistavat
esseistit – vai pitäisikö heitä kutsua realistisiksi
novellisteiksi? M. F. K. Fisher, "ruokakirjoit-
tajien kuningatar", saapui Kaliforniasta Dijo-
niin syyskuussa 1929 vastavivhittynä, vähäva-
raisena ja kokemattomana aviovaimona ja al-
koi kirjoittaa löytämästään makujen gastro-
nomisesta karnevaalista. Tuntuu siltä, että ai-
nakin menneinä vuosikymmeninä mies-esseis-
tit ovat viihtyneet enemmän kuolleiden suur-
miesten patsaiden ympärillä siinä missä naisilla
on ollut silmää arkipäivälle. Tosin Jan Morris,
joka on kirjoittanut matkoistaan ympäri
maapalloa jo liki puoli vuosisataa, oli ennen
vuotta 1974 nimeltään James ennen kuin hän-
nen sukupuolensa vaihdettiin eräällä casab-
lancalaisella klinikalla.

Traditionaalisissa humanistisissa esseissä
maailmaa tavataan katsoa klassisen sivistyk-
sen lävitse. Eurooppalainen historia on vah-
vasti läsnä, samoin kuin antiikin Kreikkaan
palautuva aatehistoria. Humanistisissa esseis-
sä riveille ilmaantuu usein Ranska, Saksa ja
Italia. Kenties taustalla piilee ajatus, että jos ih-
minen ymmärtää ranskalaisia, hänen intellek-
tuaalisen kapasiteettinsa täytyy olla niin mah-
tava, ettei tästä maailmasta löydy mitään, mitä
hän ei halutessaan voisi ymmärtää. Hieman
paradoksaalisesti viittauksia on harvoin Yh-
dysvaltoihin, vaikka se tällä hetkellä kuitenkin
on kaiken tieteen supervalta – halusimme sitä
tai emme. Kenties jopa esseen supervalta. Ku-
ten jo esitin, lahjomattomat myyntitilastot näet
todistavat: eurohienostelijoiden karkeina
moukkina pitämät amerikkalaiset lukevat es-
seitä!

En voi välttyä näiltä ajatelmilta, sillä kirjoit-
tan tätä Oxfordissa, jossa humanistit hiiviske-
levät haltioituneina kuulostellessaan mennei-
den eurovuosisatojen väristyksiä. Täältä löyty-
vät Bodleian Library, collegeiden muurien si-

sälleen sulkemat nurmikentät ja liki tuhat vuotta oppineisuutta. Humanistin arkkityyppi, kirjaston hyllyjen välissä vanhoja, fraktuuralla painettuja nahkaselkäisiä opuksia lehteilevä, läskipohjakenkiin sonnustautunut ja aavistuksen siivottoman oloinen oppinut, ikuisen totuuksien ikuinen opiskelija, on täällä kuin kotonaan. Mutta fyysikon näkökulma on erilainen. Fysiikka on siinä mielessä historian tiede ettei se jatkuvasti palaa vanhoihin oppi-isiin, kuten filosofia yhä uudestaan kääntyy Aristoteleen tai Platonin puoleen. Fyysikot eivät lue ja tulkitse Einsteinin tekstejä tai tutkiskele hänen sanomisiaan; valtaosa ei ole koskaan vilkaissutkaan esimerkiksi Einsteinin suhteellisuusteoria-artikkeleihin. Syy tähän on selvä. Ne kaikki on jälkeenpäin kirjoitettu uudestaan ja paljon paremmin. Itse asiassa me fyysikot emme ainoastaan ole piittaamatta vanhoista auktoriteeteista vaan nautimme saadessamme kertoa heidän virheistään. Me saattamme mieluusti todeta, että Einstein erehtyi luulemaan Linnunradan muodostavan koko maailmankaikkeuden tai että Einstein ei koskaan suostunut uskomaan kvanttimekaniikkaan. Tyhmä Einstein! Kun humanistit viittaavat Aristoteleeseen, he tekevät sen korostaakseen hänen syvämietteisyytään ja oivalluskykyään, tuskin koskaan pilkatakseen hänen ajattelunsa erheitä.

Tämän vuoksi luonnontieteellistä oppineisuutta on esseessä vaikea osoittaa humanistien paradigmaksi nostamalla tavalla ilman teeskentelyä. Klassisismi ei istu luontevasti peruseetokseemme. Fyysikolle Oxford on paikka, jossa historiallisia collegeita kelpaa kyllä ihailla ulkopuolelta, mutta sisältä ne tuovat meille mieleen lähinnä Neuvosto-Viron. Tällä emotionaalaisella latauksella ei latinankielisiä lainauksia helpolla synny.

Esseessään "Navigointia epävarmuuden maailmassa" (kokoelmassa *Ajat muuttuvat*) dosentti Matti Kampainen piirtää puolellatoista sivulla tietentekijän koko psykologisen hahmon uskottavalla ja tunnistettavalla tavalla. Hänen mukaansa tietentekijää määrittää se, että tämä on poikkeuksellisen innokas esittämään arvauksia siitä, miksi asiat ovat niin kuin ne ovat. Olin helpottunut lukiessani että oireyhtymälle on olemassa myös hieno nimi-

tys: hypotofilia. Teoreettisilla fyysikoilla hypotofilia on jalostunut äärimmilleen (ja kenties tällä variantilla on myös oma nimityksensä?). Me olemme innokkaita esittämään jopa arvauksia siitä, miksi jotkin *hypoteettiset* asiat ovat niin kuin ne ovat – jos ne nyt sattuvat olemaan niin. Edistyksen myytti on kietonut meidät pauloihinsa aivan toisella tavoin kuin humanistit. Menneen sijasta fysiikka kurkottaa mieluummin tulevaisuuteen. Me puhumme liiankin kerkeästi vielä saavuttamattomista voitoista kuten Kaiken teoriasta. Tässä mielessä eksaktien luonnontieteiden esseearvuudella on ulottuvuuksia, joita humanistisista puuttuu. Se on sukua tieteiskuvittelulle.

Osoituksena rajankäynnin häilyvyydestä voi mainita esimerkiksi Arthur C. Clarkin esseekokoelman *Profiles of the future*, joka ilmestyi vuonna 1962. Siinä Clarke maalailee poikamaisen innostuneena tulevaisuudenkuvia, jotka eivät tietenkään ole toteutuneet. Kuten asiaan kuuluu, hän mollailee menneiden suurmiesten visioiden kapeutta, esimerkiksi tähtitieteilijä William Pickeringiä, joka muutama vuosi ensimmäisten lentokoneiden jälkeen kirjoitti:

"Kadunmies kuvittelee usein jättiläismäisten lentävien koneiden kiitävän Atlantin yli ja kantavan luvuttomia matkustajia kuten modernit höyrylaivamme – Tuntuu turvalliselta sanoa – että vaikka kone kykenisikin ylitykseen yhden tai kahden matkustajan kanssa, hinta olisi ylitsekäymätön kaikille muille paitsi kapitalistille, joka pysyisi hankkimaan oman huviveneensä."

Humanistisia esseitä on tietenkin monenlaisia, mutta kenties niiden sielunmaisemaan liittyy joskus eräänlainen iltapäivän Aurinko, historian raskauttaman Toskanan väkevät värit silloin kun valo on jo kääntymässä oranssiksi. Turistin väsyneet jalat kun hän siemailee espressoaan ja kyselee mielensä nurkissa onko paras jo ohitse. Tilinteon hetki.

Luonnontieteilijän Aurinko on vasta hiljattain noussut ja paras on vielä edessäpäin. Häntä määrittää humanistia useammin epäkunnioittavuus ja olemisen sittenkin siedettävissä oleva keveys.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston kosmologian professori.